

F) *Mallebranche*: Duæ tantum animæ insunt facultates, quibus res percipere valet, intellectus, nimirum, et voluntas. Per intellectum, res præsentis percipit et absentes imaginatur: «unde colligere pronum est, ait ille, intellectum res absentes, ut ita loquamur, imaginari, præsentis sentire.» Unde colligo ego, apud ipsum, sensum ab intellectu specie non differre; quandoquidem, præter nunc allata verba, docet alibi conceptis terminis, «sensus et imaginationem nihil aliud esse, præter intellectum res percipientem per organa sensuum.» (1)

Ut sit, id certum est, cartesianum metaphysicum docere, intellectum, simplicem tantum perceptionem sibi vindicare; judicia vero de rebus efformare et circa eadem ratiocinari, ad voluntatem solam spectare. «Voluntas vero, ait, solum judicat et ratiocinatur, iis quæ ab intellectu ipsi offeruntur, voluntarie, ut dictum est, assentiendo.»

Jam, hominis mens ex ea parte qua intellectu *puro* pollet, immediate conjungitur cum Ratione universali, id est, cum Deo, in quo proinde videmus veritates necessarias, æternas et immutabiles: videt etiam in ipso ideas rerum, ac proinde essentias. Ex quibus concludit tandem, nos consulendo Rationem universalem, quæ est ipsa Dei ratio, «per eam cernere partem eorum, quæ Deus clarissime videt.»

Hanc Mallebranche theoriam non pauci in Gallia et Italia amplexati sunt, aliquantulum tamen modificatam a quibusdam ex ipsis. (2)

G) *Cousin cum novo Eclectismo*: Facultates quæ animæ

(1) Atque iste est homo, qui a recentibus catholicis scriptoribus ad nauseam usque nobis offertur, tanquam metaphysicæ christianæ verus cultor, tanquam eximius D. Augustini discipulus, tanquam spiritualismi solidus propugnator! Nihilominus, æquum existimo animadvertere, ipsum quandoque mentionem injicere de intellectu *puro*, quo universalis et notiones communes percipimus; sed utrum intellectus hic ab eo, quem cum sensu et imaginatione confundit, facultas diversa seu vere distincta sit, perspicue non docuit.

(2) Sic Thomassini ex eadem oratoriana magistri sui familia, aperte cum ipso profitetur, mentem humanam, dum æternas veritatis regulas intuetur, ipsum Deum intueri.

insunt, ad *sensibilitatem, intelligentiam, voluntatem*, commode reducuntur. *Intelligentia*, quæ ratio frequentius a Cousin appellatur, in duplici statu spectari potest et revera existit: in statu *spontaneitatis*, et in statu *reflexionis*. Ratio dicitur *spontanea*, quatenus et dum percipit homo in seipso, sive potius in sua conscientia, veritates, præsertim necessarias, æternas, immutabiles, et absolutas: dum vero ipsamet ratio, se convertendo et reflectendo super conscientiam et veritates præfatas, harum originem, fundamenta ac elementa ad examen revocat, agnoscit et dijudicat, *reflexa* tunc evadit et dicitur.

Jam vero, quamvis ratio, prout *reflexa*, cujusque hominis sit propria; at *spontanea*, quamvis aliqua ratione dicatur spectare ad quemlibet hominem, quatenus singulis adest eos veluti illuminando, vere et realiter non est facultas propria, personalis et subjectiva hominis, sed potius est ratio universalis, communis omnibus, et *impersonalis*. (1)

Ut sit, id indubium est, ipsum vestigia Mallebranche premere, dum rationem illam *impersonalem*, cum ea Luce quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, unum idemque facit; quinimo, quod sit ipsum Verbum caro factum, disserte profert: «Ratio, inquit, est necessarius mediator inter Deum et hominem..... illud Verbum caro factum, quod Dei interpres et hominis præceptor est, simul Deus et homo.» Nihil ergo mirum, si Cousin discipuli, ejusdem de ratione theoriam, quæ proculdubio Pantheismo favet, aliaque ejusdem placita pantheistica evolventes, purum, putumque Rationalismum docuerint, cum impiis consecrariis omnis generis, quæ eruuntur hocce ex systemate, ut videre licet in Damiron, qui autumare ausus est mysterium Incarnationis, nihil esse aliud quam symbolum, quo natura rationis humanæ significatur et representatur, quatenus, scilicet, est ipsa Dei ratio, quæ homini jungitur et communicatur:

(1) Æquitas tamen postulat ut addatur, antesignanum hunc Eclectismi recentis, doctrinam præfatam de ratione impersonali, quoad aliquid modificasse in posterioribus operum editionibus, eo sensu, ut veritatem potius quam rationem, impersonalem efficiat et prædicet.

historia ergo Incarnationis, tanquam poesis quædam habenda est, et figura prædictæ communicationis Rationis impersonalis, vel potius Dei cum humanitate.

Quamvis porro Maret, absurda hæc et impia plane consecretaria et pronuntiata aliorum discipulorum vel æqualium Cousin, rejiciat penitus, ut virum catholicum decet, ejusdem tamen theoriam intellectus seu rationis humanæ amplectitur ac tuetur ex parte.

H) *Gratry*: Fontes cognitionis a facultatibus cognoscendi distinguere oportet: fontes porro cognitionis sunt quidem tres, *sensus externus, sensus intimus, sensus divinus*; facultates vero cognoscendi sunt, *intellectus et voluntas*.

Fontes cognitionis ita nuncupantur, quia materiam cognitionis exhibent, quæ materia veluti elaboratur per intellectum, sed adjutum voluntate: namque intellectus res cognoscere ac dijudicare nequit ea ratione qua opus est ad veritatem assequendam, nisi voluntas simul recta sit. Porro, cognitionis materia tribus potissimum comprehenditur, videlicet, mundo, animo humano, Deo. Sicut autem mundus nobis exhibetur per *sensum externum*, et animus noster per *sensum intimum*, ita Deus exhibetur per *sensum divinum*, qui nihil est aliud, apud *Gratry*, quam attractio quædam Summi Boni, sive, ut Aristoteles inquit, appetibilis et intelligibilis; quam attractionem Dei, si non semper, qualis res vera est in nobis distinguimus, certe omnes et semper ubique sentimus.

I) *Ubughs*: Duplex ratio in homine est distingenda, *subjectiva*, nimirum, et *objectiva*. Ratio *subjectiva*, est congenerita animi potentia acquirendi cognitiones omnis generis, omnibus viis naturæ suæ accommodatas: *objectiva*, sunt veritates illæ necessariæ, immediate evidentes, et perspicue omnibus notitæ. Quæ sane veritates, animæ per naturam insunt ac menti congenitæ habendæ sunt; attamen, ut distinctam et claram notitiam earundem mens obtineat, opus ipsi est meditatione ac externa institutione, quo semel posito, ulterius mens progreditur, ac per comparisonem, analysim, reflexionem, attentionem et alios actus, veritates eas evolvit et applicat, hacque ratione, rerum notitiam et scientiam acquirit.

Actus seu functio, qua mens veritates immediate evidentes et necessarias, in seipsa præcontentas ac sibi congeni-

tas, actu et distincte percipit, *visus intellectus* nuncupatur; post quam functionem illæ aliæ secundariæ exurgunt, deductio, reflexio, etc. Jam vero, veritates hujusmodi animæ congenitæ, quæ etiam sunt prima scientiarum principia, eo ipso quod æternæ, necessariæ ac immutabiles sunt, nihil aliud esse queunt, quam perfectiones Dei, sive ipsa divina attributa. Ratio igitur *objectiva*, est ipse Deus, qui proinde est verum lumen rationis humanæ. «Prima rationis nostræ principia, ait ille, sunt Deus ipse menti præsens ceu rationis lumen, sive lux mentis, mentem nostram modo analogo, at magis actuoso afficiens, quo lux physica afficit sensum oculorum.»

J) *Kant*: triplex est facultas cognoscendi in homine, *sensibilitas, intellectus, ratio*. Sensibilitate, quæ, vel externa, vel interna esse potest, anima recipit impressiones objecta repræsentantes, quas repræsentationes anima intuetur: unde sensatio est receptio impressionum; intuitio vero, est perceptio harum impressionum quatenus repræsentativæ sunt. Sed quamquam materia harum intuitionum per sensibilitatem donatur animæ, hæc sensibilia objecta intueri nequit, nisi sub conditionibus extensionis et successionis, ita ut spatium sit veluti forma necessaria intuitionum sensibilitatis externæ, et tempus, intuitionum externæ et internæ. Ast vero, formæ hujusmodi, *empiricæ* non sunt, id est, ab objectis non accipiuntur, sed in ipsa anima præcontinentur, suntque proinde formæ *à priori* respectu sensibilitatis. Ex quo consequitur, spatium et tempus, *Kant* sententia, nihil reale esse in rebus, vel saltem ipsorum realitatem a nobis non posse cognosci.

Intellectus est facultas sensibilitate superior, qua hujus intuitiones in unitatem conscientiæ conjungit, ac conceptus et judicia efformat. Sicut ergo sensationes sunt materia intuitionum sensibilitatis, ita intuitiones istæ sunt materia *conceptum et judiciorum* intellectus; quæ quidem judicia, *quantitatem, qualitatem, relationem, modalitatem*, tanquam ipsorum necessarias *formas* prærequirunt; quæ *formæ*, non secus ac illæ sensibilitatis, non empiricæ, sed *à priori* menti dantur, ac *subjectivæ* proinde, non *objectivæ* quoad nos, haberi debent.

Ratio denique est facultas ratiocinandi, per quam homo,

judicia plura conjungendo et ordinando, a conditionatis ad non conditionatum et absolutum asurgit: resolvit itaque ratio conclusionem in præmissas, et has iterum in alias, quousque ad præmissam aliquam deveniat, quæ sit præmissa absoluta et non conditionata.

Ex dictis facile perspicitur, theoriam Kant cum theoria D. Thomæ in quibusdam convenire, in aliis differre. Accedit ad D. Thomam dum docet: 1.º Cognitionem hominis ex sensibilitate externa, sensibilitate interna, intellectu, et ratione, integrari.

2.º Sensibilitatem tum externam, tum internam, ministrare materiam cognitioni intellectuali.

3.º Propriam manifestationem seu functionem *intellectus*, esse *conceptus* seu simplicem perceptionem et judicia; rationis vero, ratiocinium.

4.º Rationis proprium esse propositionem resolvere per præmissas usque ad primum aliquod principium absolute verum et indemonstrabile.

Recedit vero a D. Thoma dum statuit: 1.º rationem esse facultatem ab intellectu distinctam: 2.º per sensationes ac intuitiones sensibiles, nos percipere quidem rerum representationes seu phænomena, at conscios non fieri de ipsa existentia aut natura objectorum extra nos: 3.º notiones spatii et temporis esse formas subjectivas sensibilitatis, sicut dum statuit quod quantitas, qualitas etc. sunt formæ subjectivæ et à priori judiciorum, ac proinde: 4.º nos per conceptus et judicia vere conscios non fieri de objectiva natura et realitate objectorum, cum unum ex elementis judiciorum pure internum et subjectivum sit: 5.º tandem, nos nihil certo cognoscere aut cognoscere posse circa existentiam Dei, immortalitatem animæ aliasque maximi momenti veritates, quæ sensibili experientiæ subesse nequeunt; unde infert Kant, argumenta pro et contra similes veritates, esse lusus mentis. Ex quibus facile patescit, Kant per ea pronuntiata per quæ a theoria D. Thomæ recedere incipit et progreditur, latam aperire viam scepticismo et idealismo.

K) *Hegel*: Omissis Fichte et Schelling, ut brevitati consulatur, devenio ad Hegel, qui nobis offert specimen theoriæ circa rationem humanam, quæ hodiernis pantheistis placet. Asserit hic cognitionem hominis ab *Idea* pura, quæ cum Ra-

tione absoluta identificatur. Statuit deinde consentanee ad systema pantheisticum, rationem triplicem manifestationem habere: 1.º dum ratio spectatur et existit in statu indeterminationis omnimodæ, in quo est veluti cogitatio *pura*, id est, quæ nec ad subjectum cogitans, nec ad objectum aliquod refertur. Sed quoniam essentia et vita *Ideæ* in continuo motu et nisu ad conscientiam sui assequendam posita est, dum se evolvendo extra seipsam egreditur, quæ est secunda ejus manifestatio qua incipit seipsam determinare, naturam producit, vel seipsam ut naturam *ponit*. Ulterius vero se evolvendo, sui conscientiam tandem adipiscitur, ac ut spiritus ponitur: et hæc est tertia manifestatio *Ideæ*.

Hinc colligitur juxta Hegel, evolutionem *Ideæ* sive Rationis, tribus perfici momentis: in primo, omnia quidem continentur in ea, sed omnino indeterminate, ita ut *Idea* spectata in priori hoc momento sive statu, nec sui subjectum, nec objectum, nec universale, nec singulare, nec natura, nec spiritus, nec quidvis aliud determinationem quamlibet involvens. In secundo, seipsam cognoscit et *ponit*, ut naturam rerum extra animam existentium. At in tertio momento, se *ponit*, ut spiritum conscientiam sui adipiscendo, ac simul cognoscendo se continere omnia, vel quod in idem redit, omnia esse unum, sive idem cum *Ideæ*; quæ pantheistica conclusio seu affirmatio est ultimus terminus evolutionis rationis, ac perfectissima hominis scientia.

Tribus hisce momentis *Ideæ puræ*, sive rationis absolutæ, respondent tres functiones sive operationes, quas logici intellectui assignant; namque in primo momento spectata ratio, est *notio*, quamvis omnino indeterminata; in secundo, est *judicium*; in tertio vero, *ratiocinatio*, per quam et ex qua concluditur omnium absoluta unitas synthetica, id est, universalis et particularis, objecti et subjecti, naturæ et spiritus, entis demum et cogitationis, quæ cuncta in *Ideæ* continentur, ac cum ipsa identificantur.

L) *Jacobi et Lichtenfels*: Duos hosce scriptores ideo jungimus, quia ipsorum pronuntiata circa hominis mentem et cognitionem valde affinia, vel potius eadem sunt. Hominis cognitio tribus perficitur facultatibus, *sensu*, *ratione*, *intellectu*. Sensus percipit vel accipit immediate res sensibiles: ratio, quæ etiam *sensus interior*, et *instinctus rationalis* a

Jacobi nuncupatur, percipit immediate res insensibiles sive spirituales, ex. c. Dei existentiam, animæ immortalitatem, justum et injustum, vitam futuram cum aliis similibus. *Intellectus*, notiones objectivas, per sensum et rationem datas et acquisitas, invicem confert, dividit, jungit, super eas reflectitur, ratiocinatur, ad determinatum systema ea reducit. Sola igitur ratio objecta intelligibilia sive insensibilia, ut vere realia percipit; at intellectus, repræsentationes et notiones sibi datas elaborat, sed nihil nos docet circa realem existentiam objectorum.

Systema hocce in pluribus peccat: 1.º quia rationem ab intellectu secernit tanquam facultatem penitus diversam: 2.º quia ratiocinationes efficere, quod proprium est munus rationis, ut vox ipsa indicat, intellectui tribuit: 3.º quia maximi momenti veritates, ut Dei existentiam, principia moralia, animæ immortalitatem, vitam futuram, refert ad gratis fictam perceptionem immediatam rationis, atque ad cæcum instinctum rationalem: quinimo, cohærenter ad systema hocce, docent ejus adseclæ, nos per reflexionem et *demonstrationem*, quæ functiones sunt solius *intellectus*, minime conscios fieri posse objectivæ realitatis hujus generis veritatum; quoniam demonstratio, utpote functio mere subjectiva, rerum realitatem *scire* non facit. Atque ex his jam facile perspicitur, theoriam istam mentis ad scepticismum ac idealismum recto tramite ducere, quantumvis Jacobi illam adinventam sibi blanditus sit, ad præfatos errores radicatus convellendos et destruendos.

M) *Gioberti*: Duplex invenitur in homine ratio, *objectiva*, nimirum, et *subjectiva*. Objectiva est ipse Deus, sive ut ille ait, *Ideale Reale*, quod quidem menti humanæ sese intuentium offert, ac proinde dici vere potest, hominis mentem Deum ipsum ac omnia alia in Deo videre. *Ratio subjectiva*, nihil est aliud quam animæ facultas per quam Deum, sive intelligibile absolutum intuetur; ex quo consequi videtur, quod proprius et primarius actus rationis subjectivæ est intuitio quædam confusa, directa, ac spontanea intelligibilis absoluti, quod etiam a Gioberti nuncupatur *Ens quod creat existens*. At huic statui, in quo mens *Ens* hujusmodi intuetur intuitionem *directa* et *spontanea*, succedit alter, in quo ratio verum intelligibile illud per intuitionem *directam*

apprehensum, apprehendit iterum per intuitionem *reflexam*, per quam gradatim et successive evolvit et distincte cognoscit quod in prima intuitionem continetur. Ratio hominis, quatenus intuitionem *directam* sive *spontaneam* et *immanentem* exerit, *intellectus* dici potest; quatenus per reflexionem, intuitionem illam propriam sibi reddit, distinctam efficit ac successive evolvit, *ratio* potest nuncupari. (1)

N) *Rosmini*: Hujus theoria sequentibus breviter comprehendendi potest:

1.º Objectum primarium intellectus, sive id quod primo a mente percipitur, est *ens ideale* sive *possibile*, quod est veluti forma primitiva et generalis intellectus hominis, qui nihil absque ea, et nisi per eam attingere valet: hanc porro ideam præhabet intellectus, utpote sibi innatam et congenitam.

2.º Hujusmodi ens, quatenus intellectum objective, fecundat, cunctas ejus manifestationes comitatur, et est id cujus ope activitas intellectualis evolvitur, *ratio objectiva*, atque etiam sub aliquo respectu impersonalis nuncupari potest.

3.º Dum intellectus ens istud ideale sive possibile applicat rebus extra animam positis, ac per sensus perceptis, res

(1) Alia quædam addit italus philosophus ad suam theoriam perficiendam et evolvendam, sed insolitis ac obscuris verbis utens, quibus sententiam suam hic, sicut in aliis, involvit et dubiam relinquit, ejus tamen accuratiorem notitiam in historia philosophiæ trademus. Interim adnotare sufficiat, ipsius theoriam circa hominis mentem et cognitionem congruere, vel saltem valde affinem esse theoriæ malebranchianæ; ac præterea, pantheismo viam parare, tum dum semel constituto rationem hominis omnia intelligere per lumen rationis objectivæ, quæ, ut vidimus, est ipse Deus, addit et concludit «rationem hominis ex hac parte spectatam, esse revera ipsam rationem Dei» tum etiam dum docet, Deum sive *Ens* absolutum quod ratio intuetur, esse simul abstractum et concretum, individuale et universale.

«La raison de l'homme, inquit ille, sous ce rapport, est véritablement la raison de Dieu, et possède par conséquent une autorité sans appel.

L'Être est donc abstrait et concret, general et particulier, individuel et universel tout à la fois.» *Introduct. à l'étud. de la Phil.* t. 2.º pægs. 175 et 179.